

УДК 340.132.6

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.04.5>

ТЛУМАЧЕННЯ ПРАВА ЯК ОСОБЛИВА ПРАВОВА ФОРМА ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНИХ ОРГАНІВ: ПОНЯТТЯ, ОЗНАКИ, ВИДИ

*Навроцька Ю.О.,**аспірантка Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна,
ORCID: 0000-0001-7495-7778
navrotska2507@gmail.com*

Навроцька Ю.О. Тлумачення права як особлива правова форма діяльності державних органів: поняття, ознаки, види.

У статті надано загальнотеоретичну характеристику тлумачення права як особливої правової форми діяльності державних органів, зокрема розкрито його поняття, ознаки та види. Відзначено, що в діяльності компетентних органів держави офіційне тлумачення отримує правову форму.

Інтерпретаційна правова форма – це складна, багатогранна, пронизуюча всі основні форми створення й реалізації права робота компетентних органів публічної влади та їх посадових осіб щодо з'ясування і роз'яснення змісту і цілей норм права. Їй притаманні загальні ознаки правових форм діяльності, серед яких: врегульованість матеріальними і процесуальними нормами права, спроможність приводити до юридично значущих наслідків, пов'язаність із розглядом юридичних справ, обмеженість і специфіка суб'єктного складу, правоманіпуляційний характер, формальність (документальність).

Для переважної більшості органів публічної влади, незалежно від належності до тієї чи іншої підсистеми, інтерпретаційна форма діяльності не є основною, а тим більш прерогативною. Скоріше їй відводиться допоміжна, другорядна роль, для забезпечення оптимального функціонування даного органу в умовах правової визначеності. Йдеться фактично про автентичне нормативне тлумачення, коли зміст норми тлумачиться тим органом, який її встановив, тобто автором норми. У такому разі інтерпретаційні повноваження є похідними від нормотворчих. Однак для деяких органів публічної влади інтерпретаційна діяльність є однією з пріоритетних правових форм; у цьому разі йдеться про легальне нормативне тлумачення.

Як і інші правові форми діяльності держави, інтерпретаційна форма має процесуальний характер. Інтелектуально-вольові дії, враховуючи послідовний характер їх здійснення, можна поділити на стадії офіційного тлумачення. При цьому відзначено істотну подібність між стадіями правотворчості та стадіями тлумачення норм права. Нормативна основа правоінтерпретаційної діяль-

ності потребує істотного поліпшення й деталізації з метою уникнення непорозумінь і зловживань при її здійсненні.

Ключові слова: тлумачення права, юридичне тлумачення, інтерпретаційна діяльність, правові форми діяльності, реалізація права.

Navrotska Yu.O. Interpretation of law as a special legal form of state bodies activity: concepts, signs, types.

The Paper provides a general theoretical description of the interpretation of law as a special legal form of activity of state bodies, in particular, its concepts, features and types are revealed. It was noted that in the activities of the competent state bodies, the official interpretation receives a legal form.

Interpretive legal form is a complex, multifaceted, penetrating all basic forms of creation and implementation of law, the work of competent public authorities and their officials to clarify and explain the content and goals of legal norms. It is characterized by general features of legal forms of activity, including: regulation by material and procedural rules of law, the ability to lead to legally significant consequences, connection with the consideration of legal cases, limitation and specificity of the subject composition, legal manipulation nature, formality (documentation).

For the vast majority of public authorities, regardless of belonging to one or another subsystem, the interpretive form of activity is not the main one, and even more so, a prerogative. Rather, it is given an auxiliary, secondary role to ensure the optimal functioning of this body in conditions of legal certainty. It is actually an authentic normative interpretation, when the content of the norm is interpreted by the body that established it, that is, the author of the norm. In this case, interpretative powers are derived from normative ones. However, for some public authorities, interpretation activity is one of the priority legal forms; in this case, we are talking about a legal normative interpretation.

Like other legal forms of state activity, the interpretive form has a procedural nature. Intellectual-volitional actions, taking into account the sequential nature of their implementation, can be divided

into the stage of official interpretation. At the same time, a significant similarity between the stages of law-making and the stages of interpretation of legal norms was noted. The normative basis of legal interpretation activity needs significant improvement and detailing in order to avoid misunderstandings and abuses during its implementation.

Key words: interpretation of law, legal interpretation, interpretative activity, legal forms of activity, implementation of law.

Постановка проблеми. Серед усіх правових форм діяльності інтерпретаційна досі залишається найменш дослідженою. Значною мірою це зумовлено певними стереотипами, що склалися ще в радянській юриспруденції, нібито нормативні акти повинні прийматися в такому вигляді (такої форми і змісту), щоб бути зрозумілими всім учасникам правового спілкування без допомоги третіх осіб. Звісно, такий підхід є ідеалістичним і не сприяє зміцненню законності й правопорядку в державі. Забезпечення верховенства права як однієї з вихідних засад конституційного ладу вимагає правової визначеності, що, у свою чергу, забезпечується, проміж усього іншого, і шляхом тлумачення правових норм із боку компетентних органів публічної влади. Як наслідок – в умовах розбудови правової державності роль і значення інтерпретаційної форми закономірно зростають, адже вона сприяє ефективній протидії корупції, волюнтаризму і різного роду «перегинам» у процесу правореалізації.

Стан опрацювання. Теорія організаційно-правових форм діяльності почала формуватися в межах радянської теоретичної юриспруденції ще в 40-х роках ХХ ст. Зокрема, С.А. Голунський і М.С. Строгович розуміли під правовими формами здійснення функцій держави діяльність основних ланок механізму держави, специфічні види державної діяльності на відміну від діяльності недержавних організацій [1, с. 54]. У свою чергу, М. І. Байтін писав: «Під правовими формами здійснення функцій держави розуміється однорідна за своїми зовнішніми ознаками (характером та юридичним наслідком) діяльність державних органів, пов'язана з виданням юридичних актів» [2, с. 264-265].

Однак свого розквіту і остаточного оформлення названа теорія отримала у працях професора В.М. Горшенєва та представників його харківської школи теоретичної юриспруденції. Вже у своїй докторській дисертації 1969 р. під організаційно-правовою формою діяльності органів держави В.М. Горшенєв розумів «специфічне здійснення юридичних повноважень (компетенцій) органів держави, яке полягає у скоєнні різних правових дій та спрямованих на ухвалення відповідних правових актів» [3, с. 14]. Втім про інтерпретаційну форму тоді ще не йшлося. Буду-

чи одним із основоположників нового напрямку в теорії юридичного процесу, автор обстоював широке розуміння процесуальної форми, необхідність її поширення на діяльність не тільки судових органів, а й усіх інших державних органів та громадських організацій з метою зміцнення режиму законності та посилення юридичних гарантій забезпечення прав та свобод особи.

Надалі В.М. Горшенєв та його учні (Ю.І. Мельников, І.Б. Шахов, І.М. Погрібний, І.В. Бенедик, С.М. Олейников та інші) почали розглядати природу і зміст юридичного процесу як логічно єдину комплексну систему знань про всі правові форми державної діяльності (юридичної діяльності) [4].

Загальні підходи представників наукової школи професора В.М. Горшенєва, котра жорстко пов'язує організаційно-правові форми діяльності державних органів з процесуальним порядком їх реалізації, стали наріжним каменем для подальших наукових розвідок у даній сфері з боку багатьох радянських і пострадянських теоретиків права.

На зламі ХХ-ХХІ ст. теорія організаційно-правових форм діяльності державних органів була підтримана і творчо розвинута представниками вітчизняної науки державного будівництва та місцевого самоврядування, де ця теорія була поширена на органи муніципальної влади, а відповідні форми розглядаються як елементи організації роботи органів публічної влади [5, с. 66; 6, с. 57-58].

Принагідно слід відзначити, що в підручниках із теорії держави і права про правові форми діяльності згадується далеко не завжди, а навіть коли й зазначається певний перелік таких форм – серед них далеко не завжди знаходиться місце для інтерпретаційної форми. У науковій літературі та чинному законодавстві досі простежується дещо упереджене і навіть зверхнє ставлення до інтерпретаційної правової форми діяльності органів держави як до форми допоміжної, якщо не другорядної. Втім розбудова демократичної правової державності вимагає неухильного дотримання такої важливої складової верховенства права, як правова визначеність. А такої визначеності можна досягти тільки через інтерпретаційну правову форму діяльності компетентних органів держави.

Мета статті. З урахуванням наведених вище обставин, метою даної статті є обґрунтування сутнісних характеристик тлумачення права як особливої правової форми діяльності державних органів, визначення її видів і процесуальних особливостей.

Виклад основного матеріалу. Всі явища навколишнього світу мають форму і зміст, які певним чином взаємопов'язані і чинять активний вплив один на одного. Якщо говорити про їхнє співвідношення в загальному філософському сенсі, то зміст – це сукупність елементів, процесів,

зв'язків, відносин, що утворюють даний феномен, а форма – спосіб існування, зовнішній прояв, структура змісту.

Сам термін «форма», як і багато інших філософських і правових понять, має латинське походження (лат. *forma* – вигляд, образ), ще раз вказуючи на той вплив, який чинив і чинить Стародавній Рим на нашу сучасну науку, чи то філософія, чи то право. У сучасних словниках поняття «форма» також має кілька значень, зокрема: 1) обриси, контури, зовнішні межі предмета, що визначають його зовнішній вигляд; 2) пристрій, шаблон, за допомогою якого чому-небудь надають певних обрисів, якогось вигляду; 3) тип, будова, спосіб організації чого-небудь; зовнішній вияв якого-небудь явища, пов'язаний з його сутністю, змістом; 4) спосіб існування змісту, його внутрішня структура, організація і зовнішній вираз; 5) видимість, зовнішній бік чого-небудь, що не відображає суті справи [7].

У науці філософії, де проблематика співвідношення понять «форма» та «зміст» досліджується вже близько двох з половиною тисяч років, у поняття «форма» вкладалася певна зовнішня визначеність індивідуальних предметів та явищ. Так, давньогрецький мислитель-філософ Аристотель розглядав падіння каменя як одну з форм його існування, тобто Аристотель як «форму» сприймав як явище, котре візуально спостерігається. Середньовічний філософ Т. Гоббс вважав, що «форма» – це обрис, що зовні спостерігається, або фігура предмета. Інший філософ, І. Кант вчив, що форма означає перехід від хаосу до порядку. За Е. Гуссерлем, форма є «видима даність» речей та явищ (цит. за: [8, с. 383-384]).

Найбільш поширеною нині точкою зору є положення про те, що під формою розуміється той чи інший варіант зовнішнього вираження змісту. Більше того, у філософії загально визнано наявність у кожного об'єкта та явища внутрішньої та зовнішньої форми. Внутрішня форма – це внутрішня організація змісту, його структура, спосіб зв'язку елементів цілого. Зовнішня форма є зовнішній образ явища, об'єкта, предмета, визначає їх межі та забезпечує зв'язок з іншими явищами, об'єктами та предметами [9, с. 10–12]. Звідси поняття форми діяльності державних органів можна сформулювати як зовнішній прояв діяльності державних органів, що виявляється у виконанні державним органом функцій державної влади з використанням наданих правових та неправових повноважень у межах законодавчо встановленої компетенції, з метою здійснення завдань державної влади, а також забезпечення та організації такої діяльності [10, с. 124].

Юридична сутність правової форми діяльності держави полягає в тому, що вона ґрунтується на приписах права і завжди тягне за собою настання певних правових наслідків.

На відміну від фактичної, правова форма діяльності має чітко виражені ознаки (риси):

1) передбачає розгляд юридичної справи (прийняття нормативно-правового акта, винесення вироку та ін.);

2) пов'язана з використанням норм матеріального чи процесуального права як спеціального робочого інструментарію;

3) здійснюється виключно уповноваженими на те суб'єктами (правосуддя – суддями, розслідування – слідчими);

4) закріплюється в офіційних процесуальних документах (вироку, протоколі допиту, постанові про проведення обшуку тощо);

5) відносини, що складаються в ході розгляду справи, регламентуються системою норм процесуального права;

б) при розгляді справ використовуються досягнення юридичної техніки.

Залежно від характеру дій (маніпуляцій) із нормами права в сучасній теоретичній юриспруденції прийнято виокремлювати п'ять основних правових форм діяльності держави: установчу (установчо-номінаційну), правотворчу (нормотворчу), правозастосовчу, контрольну (контрольно-наглядову) та інтерпретаційну [11, с. 82; 12, с. 158]. Зустрічається і значно коротший перелік таких форм. Зокрема, Т.Е. Зульфугарзаде виокремлює тільки три правові форми діяльності: правотворчу, правозастосовчу і правоохоронну [13].

Інтерпретаційна діяльність – це правова форма діяльності органів держави, пов'язана з тлумаченням правових актів. Така форма діяльності опосередковує офіційне тлумачення норм права, тобто те, що «здійснюється спеціально уповноваженим компетентним у цій галузі органом, державним службовцем чи посадовою особою на підставі службового обов'язку, а результати роз'яснення набувають спеціальної юридичної форми (постанови, інструкції) та офіційного значення (мають обов'язковий характер своєї рідної директиви)» [14, с. 430].

С.М. Мельничук вважає, що інтерпретаційно-правова форма «спрямована на з'ясування та роз'яснення заформалізованого в чинних джерелах права змісту функцій сучасної держави України» [15, с. 42]. Втім з такою позицією важко погодитись, оскільки в ній, по-перше, форма штучно відділяється від змісту діяльності й отримує самостійну мету, а по-друге – пошук справжнього змісту права необґрунтовано підміняється пошуком змісту функцій держави.

Інтерпретаційна правова форма – це складна, багатогранна, пронизуюча всі основні форми створення й реалізації права робота компетентних органів публічної влади та їх посадових осіб щодо з'ясування і роз'яснення змісту і цілей норм права.

У західній теоретичній юриспруденції інтерпретаційну діяльність компетентних органів публічної влади називають юридичним тлумаченням (англ. Legal Interpretation). «Під «юридичним тлумаченням», – зазначає С. Сомс, – я маю на увазі юридично авторитетне вирішення питань про зміст закону в його застосуванні до конкретних випадків. Це тлумачення правових текстів юридично авторитетними суб'єктами» [16, с. 299]. При цьому названий автор слушно виокремлює два аспекти такого тлумачення: епістемологічний (гносеологічний) і конститутивний (установчий). Епістемологічне завдання юридичного тлумачення полягає в з'ясуванні змісту законів, що є результатом попередніх дій інших юридично авторитетних джерел. Натомість конститутивне завдання полягає в тому, щоб винести авторитетне судження, яке саме й відіграє роль у визначенні змісту закону; іноді це рішення змінює зміст законів або правових положень, які були в центрі епістемологічного завдання. Фактично йдеться про з'ясування і роз'яснення як два етапи і дві складові процесу інтерпретації, нерозривно поєднані між собою за логікою та змістом.

Інтерпретаційній формі притаманні загальні ознаки правових форм діяльності (див.: [5, с. 67], серед яких:

1. Врегульованість матеріальними і процесуальними нормами права. Матеріальні норми визначають компетенцію (повноваження і підвідомчість) певних органів публічної влади і посадових осіб щодо тлумачення тих чи інших джерел права, а процесуальні – порядок (процедуру) здійснення даної діяльності, черговість певних дій, стадій і проваджень.
2. Спроможність приводити до юридично значущих наслідків, зокрема до уточнення окремих елементів правовідносин (суб'єктно-об'єктного складу, обсягу прав і обов'язків суб'єктів).
3. Пов'язаність із розглядом юридичних справ, тобто таких життєвих обставин, які прямо передбачені законом (чи іншим нормативно-правовим актом) і потребують відповідного підтвердження та юридичного забезпечення шляхом юридичного тлумачення.
4. Обмеженість і специфіка суб'єктного складу. Інтерпретаційна діяльність здійснюється виключно уповноваженими на те органами публічної влади та їх посадовими особами; конкретний склад, обсяг повноважень учасників цієї форми діяльності чітко фіксуються відповідними нормативними актами.
5. Правоманіпуляційний характер. Інтерпретаційна форма виражається у здійсненні безпосередніх (інтелектуальних, когнітивних) операцій із нормами права, внаслідок чого ці норми стають чітко й адекватно сприймаються суб'єктами правовідносин. В інтерпретаційній правовій формі здійснюється офіційне тлумачення права.

6. Формальність (документальність). Результати інтерпретаційної діяльності завжди закріплюються у відповідних процесуальних документах – інтерпретаційних актах, – що мають офіційний характер і встановлену законом форму;
7. Інструментальність. Інтерпретаційна діяльність вимагає використання спеціальних методів і засобів юридичної техніки – так званих способів тлумачення.

Розкриємо деякі з названих загальних ознак інтерпретаційної форми діяльності більш детально.

Передусім відзначимо, що інтерпретаційна форма (як і будь-яка правова) має спиратися на міцну нормативну базу. У даному випадку варто пригадати зміст частини другої ст. 19 Конституції України: «Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України» [17]. Даний правовий припис найвищої юридичної сили робить апіорі протиправною будь-яку діяльність владних суб'єктів, яка не спирається на закон. У такий спосіб суспільство і держава, існуючий конституційний лад забезпечуються від загроз свавілля і волюнтаризму, незаконного й необґрунтованого обмеження прав і свобод людини і громадянина. При цьому слід чітко розмежовувати тлумачення як стадію правозастосування чи іншої форми правореалізації та тлумачення як самостійну правову форму діяльності. Водночас маємо констатувати, що чинним законодавством процедура тлумачення права належним чином не регламентується, тоді як це має важливе значення для правозастосовної діяльності [18, с. 82]. Принаймні, в регламентах відповідних органів державної влади інтерпретаційні провадження, як правило, окремо не вирізняються. Виняток складає хіба що інтерпретаційна діяльність Конституційного Суду України (щодо офіційного тлумачення Конституції України).

Певну специфіку має й суб'єктний склад інтерпретаційної діяльності. Для переважної більшості органів публічної влади, незалежно від належності до тієї чи іншої підсистеми, інтерпретаційна форма діяльності не є основною, а тим більш прерогативною. Скоріше їй відводиться допоміжна, другорядна роль, для забезпечення оптимального функціонування даного органу в умовах правової визначеності. Йдеться фактично про автентичне нормативне тлумачення, коли зміст норми тлумачиться тим органом, який її встановив, тобто автором норми. У такому разі інтерпретаційні повноваження є похідними від нормотворчих. Однак для деяких органів публічної влади інтерпретаційна діяльність є однією з пріоритетних правових форм; у цьому разі йдеться про легальне нормативне тлумачення.

Тлумачення вважається офіційним, якщо воно здійснюється спеціально уповноваженим компетентним органом, державним службовцем чи посадовою особою на підставі службового обов'язку і закріплюється в спеціальному акті, що має загальнообов'язковий характер для всіх суб'єктів, які реалізують відповідні норми права. Розглядаючи офіційне тлумачення, насамперед необхідно виявити та охарактеризувати його суттєві ознаки. Першою ознакою офіційного тлумачення, яка вирізняє його від інших видів роз'яснення, є його обов'язковий характер. Йдеться про формальну обов'язковість. У науці існують різні погляди на підстави, що надають офіційному тлумаченню обов'язкового характеру. Так, Б.П. Спасов, Г.В. Назаренко вважають, що обов'язковий характер офіційного тлумачення зумовлений компетентністю державного органу, який видає відповідне роз'яснення норми права [19, с. 146; 20, с. 127]. С. С. Алексеев, Ю. Х. Калмиков та ін. пояснюють обов'язковий характер офіційного тлумачення його самостійністю в системі юридичної практики та правотворчим походженням [21, с. 82-83]. М.М. Вопленко пояснює такий характер наявністю контрольно-наглядових повноважень у органів, які здійснюють роз'яснення дійсного змісту норм права [22, с. 28].

Наведені вище висловлювання потребують певного уточнення. Справді, офіційне тлумачення повинні давати уповноважені на такі дії суб'єкти. Саме в цьому змісті ми розуміємо зазначену авторами компетентність суб'єктів тлумачення. Але не це в першу чергу зумовлює обов'язковий характер офіційного тлумачення. Адже суб'єкт може мати відповідні повноваження, але надане ним роз'яснення не буде обов'язковим. Наприклад, через необов'язковість — за різних причин — самої норми права, що тлумачиться. Обов'язковий характер офіційного тлумачення не може бути також зумовлений його самостійністю у системі юридичної практики та правотворчим походженням. У цьому разі потрібно було б визнати правотворчий характер актів тлумачення норм права, виданих суб'єктами, які не мають повноважень на правотворчу діяльність. Не зовсім правильно пояснювати обов'язковий характер офіційного тлумачення наявністю контрольно-наглядових повноважень у його суб'єктів. Суб'єкт може надавати обов'язкове для виконання роз'яснення норм права, але при цьому не мати контрольно-наглядових повноважень [23, с. 77].

Обов'язковий характер офіційного тлумачення впливає передусім із юридичних властивостей самих норм права, котрі тлумачаться. Іншими словами, акти офіційного тлумачення мають обов'язковий характер лише у зв'язку з дією норм права, зміст яких вони роз'яснюють.

Проте однієї цієї ознаки недостатньо, щоб офіційне тлумачення мало обов'язковий характер.

Друга його ознака полягає в тому, що офіційне роз'яснення норм права здійснюється уповноваженим на це суб'єктом. Повноваження мають походити з його права на правотворчість або бути делеговані йому суб'єктом, який видав норму права, що тлумачиться.

Повноваження суб'єкта, який видав норму права на її офіційне роз'яснення, впливають із логічного умовиводу, що саме цей суб'єкт адекватніше розуміє власну волю, виражену в правовій нормі. Делеговані повноваження на офіційне тлумачення мають закріплюватися у відповідних правових нормах, які можуть бути в нормативному акті, що регулює відносини тлумачення норм права; нормативному акті, норми права якого тлумачаться; нормативному акті, що регламентує відносини суб'єкта, якому делеговані повноваження на офіційне роз'яснення. Наведені ознаки є головними рисами офіційного тлумачення, бо саме вони надають йому обов'язкового характеру.

Залежно від того, на яке коло осіб розраховане офіційне тлумачення, воно може бути класифіковане на два види: нормативне і казуальне.

Нормативне — це тлумачення норм права, що призначене для поширення його на невизначене коло осіб і випадків. Воно має абстрактний характер, тобто його не пов'язують з конкретною ситуацією, суб'єктом чи обставинами, а пов'язують з ситуаціями типовими, такими, що часто виникають у житті. Отже, результат нормативного тлумачення поширюється на певні види суспільних відносин, які врегульовані нормою права, і передбачає багаторазовість застосування. Таке тлумачення застосовується у випадках, коли норми не досить досконалі за своєю формою, мають різне текстове розуміння, суперечливу практику їх застосування. Воно покликане забезпечити єднанітність в розумінні і застосуванні норм права. Нормативне тлумачення, в свою чергу, поділяється на автентичне, яке здійснюється тим органом, що видав норму (тобто це авторське офіційне тлумачення), та легальне, яке здійснюється спеціально уповноваженим на те органом, що цю норму не встановлював.

Згідно з визначенням, наданим С.С. Алексеевим, «нормативне офіційне тлумачення — це офіційне роз'яснення, яке, як і норма права, має спільну дію, тобто поширюється на невизначене коло осіб і на необмежену кількість випадків («невичерпність» роз'яснення). Таке роз'яснення невіддільне від самої норми, неспроможне застосовуватися незалежно від неї і поділяє її долю, тобто в разі скасування норми припиняє дію і її роз'яснення (хоча спеціальним актом дія роз'яснення може бути поширена на нові нормативні положення)» [24, с. 140].

До нормативного офіційного тлумачення прийнято відносити і нормативні роз'яснення вищих судових органів, які володіють обов'язковою си-

лою як для нижчих судів, так і для будь-яких інших учасників відносин, що підпадають під їхню дію. При цьому дуже поширеною є думка, відповідно до якої нормативні роз'яснення, надані Верховним Судом, лише уточнюють і конкретизують норми правового акта, що тлумачиться, але не містять нових норм. «Нормативне тлумачення, – пише А.С. Піголкін, – це така конкретизація, яка пов'язана з роз'ясненням вже наявної норми і полягає в поясненні та уточненні її змісту, деталізації її змісту строго в рамках самого розпорядження» [25, с. 70]. Результатом такої діяльності є норми, а правоположення. Ця категорія була запропонована ще радянськими вченими і широко застосовується дотепер у теорії права, але так і не отримала закріплення на законодавчому рівні. С.Н. Братусь і А.Б. Венгеров визначали правоположення як «поняття, що охоплює такі юридичні утворення, як керівні роз'яснення та прецеденти тлумачення, поняття, що наближається до правових норм, але не повністю з ними» [26, с. 65].

З огляду на дані особливості правоположень, вироблюваних вищими судовими інстанціями, А.Ф. Черданцев запропонував інше їх найменування: «інтерпретаційні норми», чи «норми про норми». На думку вченого, «це норми-роз'яснення. Вони не повинні містити в собі нічого нового, що не належало б до змісту самих інтерпретованих норм. За їх допомогою не повинні вноситися зміни до закону або скасовуватися закони. Інтерпретаційні норми – це положення *intra legem* (всередині закону), але не *extra legem* (поза законом)» [27, с. 157]. Водночас автор вказував на практичну складність розмежування процесів інтерпретації та правотворчості. Так, він звертав увагу, що при виведенні одних норм з інших важливо, щоб норма, що виводиться, була більш конкретною, цілком поглиналася більш загальною нормою, з якої вона виводиться, і логічно впливала з цієї норми; в іншому випадку інтерпретація перетворюється на правотворчість [28, с. 42-43, 46].

Одним із найважливіших аспектів проблеми, пов'язаної з розмежуванням правоположень та норм права, є відсутність в юридичній науці єдиної позиції щодо меж офіційного нормативного тлумачення. Акти офіційного нормативного характеру, як і тлумачені ними норми, мають, за поширеною в теорії права думкою, обов'язкову силу, що забезпечується державою, що, безсумнівно, зближує їх із нормативними правовими актами. Водночас згідно з цією точкою зору нормативні роз'яснення не містять і не повинні містити самостійних правових норм. Вони лише уточнюють, пояснюють і конкретизують положення тлумаченого акта: кого стосується дію нормативних розпоряджень, які правничий та обов'язки суб'єктів права, що конкретно наказує правова норма, за яких умов вона має здійснюватися. Тлумачення не перетворює право, не змінює його зміст, а

лише розкриває зміст існуючих правових норм, забезпечуючи їхню реалізацію відповідно до того, що мав на увазі законодавець при їх створенні.

Казуальне – це таке тлумачення, результат якого має відношення тільки до застосування норми щодо конкретного випадку, воно має значення лише для вирішення конкретної юридичної справи суб'єктами правозастосовчої діяльності і є обов'язковим тільки у зв'язку з розв'язанням цієї справи. Це, як правило, таке тлумачення, що здійснюється в межах компетенції правозастосовчих органів. Тут розрізняють: тлумачення органу, що застосовує в певній процедурі норми права (воно відображене в акті застосування права), і тлумачення органу, що перевіряє законність та обґрунтованість акта застосування права.

Отже, офіційне тлумачення норм права – це процес роз'яснення дійсного змісту норм права третім особам, який здійснюється уповноваженим на це суб'єктом, та має обов'язковий характер. Офіційна інтерпретаційна діяльність є елементом механізму державно-юридичного регулювання і наступним після законотворчості (нормотворчості) етапом здійснення правової політики, об'єктом якого є текст права [29, с. 143].

Також офіційне тлумачення норм права доцільно класифікувати на автентичне і делеговане [30, с. 19].

Автентичне тлумачення – це офіційне роз'яснення дійсного змісту норми права, що надає суб'єкт, який видав цю норму. Спеціального повноваження на автентичне тлумачення не вимагається; воно впливає з правотворчого повноваження відповідного органа: якщо він наділений правом приймати нормативні акти, то звідси логічно впливає, що він уповноважений і надавати роз'яснення цим актам [31, с. 338].

Делеговане тлумачення – це офіційне роз'яснення дійсного змісту норм права, що здійснює суб'єкт, який наділений повноваженнями на вчинення таких дій. Делеговане тлумачення ґрунтується на законі. У цьому разі закон наділяє певний орган правом надавати тлумачення актам, прийнятим іншими органами. Тому делеговане тлумачення іноді ще називають легальним.

Офіційне тлумачення, як автентичне, так і делеговане (легальне), може бути як нормативним, так і казуальним.

Коли правове тлумачення розуміється як тлумачення правових текстів юридично авторитетними суб'єктами, природно впливає, що таке тлумачення саме по собі регулюється законом. Регулюючі правові норми визначають обов'язки посадових осіб, які тлумачать правові тексти та приймають щодо них авторитетні рішення. Ці правила можуть бути кодифіковані в окремі нормативні акти або мати некодифікований вигляд, частково можуть бути виражені в письмових конституціях. Наприклад, у Великій Британії офіцій-

не тлумачення здійснюється на основі Закону про тлумачення (Interpretation Act 1978) [32]. Однак незалежно від того, кодифіковані відповідні норми чи ні, вони є зобов'язуючими соціальними нормами щодо поведінки конкретних суб'єктів права. Оскільки зміст цих обов'язків може відрізнятися від однієї правової системи до іншої, те, що визнається «правильним» правовим тлумаченням, може відрізнятися від системи до системи.

Специфіка суб'єктного складу інтерпретаційної діяльності зумовлена цілою низкою факторів: від конкретної моделі форми правління до особливостей національної правової системи. В Україні єдиним органом, уповноваженим надавати офіційне тлумачення Конституції, є Конституційний Суд України (п. 2 частини першої ст. 150 Конституції України). Натомість Пленум Верховного Суду за результатами аналізу судової статистики та узагальнення судової практики надає роз'яснення рекомендаційного характеру з питань застосування законодавства при вирішенні судових справ (п. 10² частини другої ст. 46 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [33]).

Як і інші правові форми діяльності держави, інтерпретаційна форма має процесуальний характер. Інтелектуально-вольові дії, враховуючи послідовний характер їх здійснення, можна поділити на стадії офіційного тлумачення. При цьому, оскільки правом офіційного тлумачення норм права, як правило, наділені суб'єкти правотворчості, цілком обґрунтованим є припущення якщо не про певну аналогію, то, принаймні, про істотну подібність між стадіями правотворчості та стадіями тлумачення норм права. Як наслідок, можемо виокремити такі стадії правоінтерпретаційного процесу:

1. Правороз'яснювальна ініціатива, з якою суб'єкти суспільних відносин звертаються до уповноваженого на офіційне тлумачення суб'єкта за роз'ясненням дійсного змісту норм права. Уповноважений суб'єкт теж має право започаткувати процес роз'яснення за власною ініціативою, коли вважає це за потрібне з огляду на потреби практики правоореалізації. У цьому разі перша стадія починається з узагальнення існуючої юридичної практики та з'ясування необхідності в наданні роз'яснень.
2. Узагальнення суб'єктом тлумачення існуючої юридичної практики та перевірка необхідності в наданні роз'яснення дійсного змісту норм права.
3. З'ясування суб'єктом офіційного тлумачення дійсного змісту норми права, отримання результату з'ясування, його перевірка на адекватність волі законодавця, вираженій у нормі права, що роз'яснюється.
4. Розробка й обговорення суб'єктом тлумачення проекту роз'яснення дійсного змісту норм права. На цій стадії викладають результат з'ясування дійсного змісту норми права, від-

значають випадки неправильного її розуміння й реалізації.

5. Прийняття (затвердження) суб'єктом тлумачення проекту роз'яснення дійсного змісту правової норми.
6. Опублікування акта роз'яснення норм права (правоінтерпретаційного акта).

Треба зазначити, що вказані стадії ясно виявляються лише тоді, коли існує спеціальна мета на роз'яснення. В інших випадках, наприклад, коли тлумачення суб'єкт здійснює в ході правозастосовчої діяльності, чітко окреслити стадії правороз'яснювального процесу майже неможливо [34, с. 100; 35, с. 310-311].

Висновки. Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що інтерпретаційна діяльність являє собою самостійну й особливу правову форму діяльності, сутність якої полягає у з'ясуванні та офіційному (обов'язковому для відповідних суб'єктів) роз'ясненні справжнього змісту правових норм з боку уповноважених державних органів з метою забезпечення адекватного розуміння й одноманітної реалізації цих норм усіма учасниками правового спілкування. Офіційне тлумачення, як автентичне, так і делеговане (легальне), може бути як нормативним, так і казуальним. Воно являє собою особливий вид юридичного процесу, що починається зі стадії правороз'яснювальної ініціативи і завершується виданням інтерпретаційного акта, що містить відповідні норми-роз'яснення. Нормативна основа правоінтерпретаційної діяльності потребує істотного поліпшення й деталізації з метою уникнення непорозумінь і зловживань при її здійсненні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Голунский С.А., Строгович М.С. Теория государства и права. М.: Юрид. изд-во НКЮ СССР, 1940. 304 с.
2. Байтин М.И. О формах осуществления функций социалистического государства. *Ученые записки СЮИ*. 1969. Вып. 18. С. 264-265.
3. Горшенев В.М. Способы и организационные формы правового регулирования в современный период коммунистического строительства: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 710. Свердловск, 1969. 40 с.
4. Теория юридического процесса / под общ. ред. В.М. Горшенева. Харьков: Вища школа, 1985. 192 с.
5. Журавський В.С., Серьогін В.О., Яриш О.Н. Державне будівництво та місцеве самоврядування в Україні: підручник. Київ: Ін Юре, 2004. 672 с.
6. Державне будівництво і місцеве самоврядування в Україні: підручник / за ред. С.Г. Серьогіної. 2-ге вид., переробл. та доповн. Харків: Право, 2011. 360 с.

7. Словник української мови : в 11 т. / АН Української РСР, Ін-т мовознав. ім. О.О. Потебні; редкол.: І.К. Білодід (голова) [та ін.]. Київ : Наук. думка, 1970 - 1980. Т. 10: Т-Ф / ред. тому: А.А. Бурячок, Г.М. Гнатюк. 1979. 658 с.
8. Кураев В.И. Форма и содержание. *Философская энциклопедия*. Т. 5. Москва: Советская энциклопедия, 1970. С. 382–384.
9. Канунникова Н.Г. Теоретические аспекты форм государственного управления. *Административное право и процесс*. 2013. № 5. С. 10–12.
10. Лапшина Л.П., Салеев Т.Ф. Понятие формы деятельности государственных органов в современной науке. *Вестник Удмуртского университета. Серия: Экономика и право*. 2015. Т. 25. Вып. 2. С. 119–125.
11. Загальна теорія держави і права: підручник / за ред. М.В. Цвіка, В.Д. Ткаченка, О.В. Петришина. Харків: Право, 2002. 432 с.
12. Проблеми функціонування місцевих рад та їх виконавчих органів: монографія / за ред. Ю.М. Тодики. Харків: Право, 2009. 540 с.
13. Зульфугарзаде Т.Э. Правовые формы деятельности и методы осуществления функций государства. *Горный информационно-аналитический бюллетень*. 2012. № 7. С. 258–263.
14. Загальна теорія держави і права: підручник / за ред. М.В. Цвіка, О.В. Петришина. Харків: Право, 2009. 584 с.
15. Мельничук С.М. Інтерпретаційно-правова форма реалізації функцій сучасної держави Україна. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. № 6. С. 41–44.
16. Soames S. Toward a Theory of Legal Interpretation. *Analytic Philosophy in America: And Other Historical and Contemporary Essays*. Princeton: Princeton University Press, 2014. P. 299–319.
17. Конституція України від 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.
18. Ісмаїлов К.Ю. Акти судової влади в системі джерел національного права України: монографія. Донецьк: Донецький юридичний інститут МВС України, 2014. 180 с.
19. Спасов Б.П. Закон и его толкование / пер. с болгар. Москва: Юридическая литература, 1986. 248 с.
20. Назаренко Г.В. Теория государства и права: учебное пособие. Москва, 1998. 175 с.
21. Алексеев С.С. Проблемы теории права. Курс лекций в 2-х т. Т. 2. Свердловск, 1973. 399 с.
22. Вопленко Н.Н. Официальное толкование норм права. Москва: Юридическая литература, 1976. 119 с.
23. Юхимюк О.М. Правова природа офіційного тлумачення норм права. *Актуальні питання реформування правової системи України: зб. наук. ст. за матер. VIII Міжнар. наук.-практ. конф., Луцьк, 17-19 червня 2011 р.* Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2011. С. 74–77.
24. Алексеев С.С. Право: азбука – теория – философия: Опыт комплексного исследования. Москва: Статут, 1999. 712 с.
25. Пиголкин А.С. Толкование норм права и правотворчество: проблемы соотношения. *Закон: создание и толкование*. Москва: Спарк, 1998. С. 65–75.
26. Братусь С.Н., Венгеров А.Б. Понятие, содержание и формы судебной практики. *Судебная практика в советской правовой системе* / под ред. С.Н. Братуся. Москва: Юрид. лит., 1975. С. 8-74.
27. Черданцев А.Ф. Толкование советского права. Москва: Юрид. дит., 1979. 166 с.
28. Черданцев А.Ф. Вопросы толкования советского права: учеб. пособ. Свердловск: Изд-во Свердл. юрид. ин-та, 1972. 191 с.
29. Сучасний словник іншомовних слів: близько 20 тис. слів.; словосполучень / уклад.: О. Соколенко, Т. Цимбалюк. Київ: Довіра, 2006. 789 с.
30. Смирнов А.В., Манукян А.Г. Толкование норм права: учебно-практ. пособие. Москва: Проспект, 2008. 144 с.
31. Общая теория государства и права. Академический курс в 2-х томах. Том 2. Теория права / под ред. М.Н. Марченко. Москва: Зерцало, 1998. 656 с.
32. Interpretation Act 1978. URL: https://en.wikisource.org/wiki/Interpretation_Act_1978.
33. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>.
34. Власов Ю.Л. Проблеми тлумачення норм права: монографія. Київ: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2001. 180 с.
35. Теорія держави і права: підручник / кер. авт. кол. Ю.А. Ведерніков. 3-є вид., перероб. і допов. Дніпро: ДДУВС, 2017. 480 с.